

דף שבועי

בס"ד

פרשת צו, תשפ"ב, מספר 1462

וְנִקַּל זֹאת לְנֶגַד אֶהְבֶּתְךָ / עֲדֵי אָבִא שְׁעָרֶיךָ בְּתוֹדָה על ארבע ההודאות ומקומן לאורך הדורות

אפרים חזן

שצורפו לברכת הגומל או נאמרו במהלך סעודת הודיה. בין השירים האלה מצויים שירים אישיים הקשורים לתולדותיו של המחבר, אך רבים מהם נכתבו למען אחרים אף שהם מדברים בגוף ראשון. בצד התודות וההודיות בשירי המלחמה שלו, כתב שמואל הנגיד שיר ארוך "תנומה בעין מכיר אלוהיו בעצלתים"², ובו הודיה על רפואתו, כלשון הכתובת לשיר זה: "ואמר עוד יוקירהו האל, מתאר הצרות ההן ומשבח האל יתעלה על אשר שמר וגונן, והחלים ורפא". השיר מסיים בכך ששיר התודה יגיע לכל תפוצות ישראל, וכי לא די בשבעים בתי השיר. הדובר גם מתחייב: "אֶמְלֵא מחסורם בתחנונות וְרָנוֹת בערב יום ובוקר וצהרים", כלשון ברכת ההודאה בתפילת העמידה. כנגד פיוטי ההודאה 'לחולה שנתרפא', מעטים הפיוטים העוסקים בשלוש ההצלות האחרות. המשוררים שחוו נסיעה בים כתבו פיוטי הודאה ליורדי הים. כך שמואל הנגיד הותיר לנו שיר הודאה בל יישכח על נסיעותיו הרבות: "הלכושל ונופל תקומה / ולנווד ולאוּבד תנומה?". הכתובת הערבית שנלוותה לשיר מתארת את הרקע שלו:

ויהי בנסעו על הים בימי נעוריו עם סוחרים יצאה לנגדם... בשם אלטינה... שמעולם לא יצאה (החיה המפלצתית) נגד ספינה, וזו ניצלה ממנה, אך האלוקים הגן עליהם מפני התקפתה העזה ואמר הנגיד את השיר הזה... ויקרא לשיר "תודה".

הנגיד מציע את הסיפור כולו: "אני האיש אשר ירד בתוך ים / ויש לים ברוב שנה נהמה". השיר מתאר את הרוע והשקט של הים עד להופעתה של החיה האימתנית שהוא מכנה בשם "קרחה". מן האימה הגדולה עולה התפילה, ובאה ההצלה שאין דומה לה, וההודאה "אני אודה לאל תודת גאולים / תהי על פי משננת ושומה"; שיר התודה שחיברתי יהיה שגור ומשונן, חזור והודה.

שונים ומיוחדים הם שירי הים של רבי יהודה הלוי. השירים הללו נכתבו לקראת העלייה לארץ ישראל, והמשורר רואה בעיני רוחו את ההפלגה

ספר ויקרא צומח מתוך הסיום החגיגי של ספר שמות (מ:לח): "כִּי עָנַן ה' עַל הַמִּשְׁכָּן יוֹמָם וְאֵשׁ תִּהְיֶה לַיְלָה בּוֹ לְעֵינֵי כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּכָל מִסְעֵיהֶם". ואכן, בפסוק הבא באה הקריאה המתבקשת: "וַיִּקְרָא אֶל מֹשֶׁה" (וי' א:א), ורש"י הבהיר:

"וַיִּקְרָא אֶל מֹשֶׁה" - לכל דברות ולכל אמירות ולכל צוויים קדמה קריאה, לשון חיבה, לשון שמלאכי השרת משתמשים בו, שנאמר "וַיִּקְרָא אֶל זֶה... (יש' ו:ג).

וכך מגיע המשכן אל ייעודו: הדיבור אל משה, מסירת המצוות ומעשה הקורבנות הנפרשים על פני שתי פרשות. מאז חורבן הבית, הפרשות הללו וענייני הקורבנות נראים רחוקים ומרוחקים, כאילו אינם מעשיים כלל. לכל היותר נפגוש במי שיכתוב על פנקסו: "אני ישמעאל בן אלישע קריתי והטיתי נר בשבת, לכשיבנה בית המקדש אביא חטאת שמנה" (בבלי שבת יב ע"ב). ובכל זאת, אחד הקורבנות בפרשתנו מצא דרכו למציאות של ימינו, וזכה לפנינו חדשות. הכוונה לברכת הגומל: בין הקורבנות שפרשתנו עוסקת בהם מתואר קורבן השלמים. סוג מיוחד של קורבן זה הוא קורבן תודה, ורש"י פירש על הפסוק "אם על תודה יקריבנו" (וי' ז:ב):

אם על דבר הודאה על נס שנעשה לו, כגון: יורדי הים, והולכי מדברות, וחבושי בית האסורים, וחולה שנתרפא שהם צריכין להודות שכתוב בהן: "יודו לה' חֲסֵדוֹ וְנִפְלְאוֹתָיו לְבָנֵי אָדָם. וַיִּזְבְּחוּ זִבְחֵי תוֹדָה" (תה' קז:כא-כב).

חז"ל הורונו: "ארבעה חייבים להודות: יורדי הים והולכי מדברות, מי שהיה חולה ונתרפא, ומי שהיה חבוש בבית האסורים ויצא" (בבלי ברכות נד ע"ב). הזוהר אף מדגיש את מחויבות בעל הנס עצמו להודות (חלק א, קעג ע"ב). שירי ההודיה הללו קובעים סוג לעצמם¹ אלה הם שירי תודה

* פרופ' אמריטוס אפרים חזן, המחלקה לספרות עם ישראל, אוניברסיטת בר-אילן.
1 א' חזן, השירה העברית בצפון אפריקה, ירושלים, עמ' 101.

2 ד' ירדן, דיוואן שמואל הנגיד, ירושלים תשכ"ו, עמ' 128-133.

ואלג'יר המאה הט"ז). עיקר עניינו של השיר הוא הודיה מפי היוצא מבית האסורים, והדובר מודה על פדותו והצלתו. השיר פותח בשבח לקב"ה שהצילו ונתן בו כוח לשאת את מסכת הייסורים. סיפור הדברים אינו מובא באופן מפורש, אך אנו למדים כי היו אנשים שביקשו להכשילו וטפלו עליו האשמות שגרמו למאסרו, אך הקב"ה הצילו, ו'מחשך וערפל הוציא אותי לאורה'. השיר מבליט את עניין התודה, ובקישור לקורבן התודה הוא אומר: "אָקְרִיב תּוֹדוֹת עַל נְסִי / נֶפֶשׁ רוּחַ וּנְשָׁמָה". הנה הוא מקריב את נפשו תמורת קורבן התודה. במרכז הדברים הוא מצהיר:

בְּנִדְבָה אֲזַבַּח זְבָחִי / אֹדָה יְ-הֵא שְׁמֶךָ כִּי טוֹב
וּבְתוֹדָה אֲשַׁפֹּךְ שִׁיחִי / וְאֶקְרָה שְׁמֶךָ כִּי טוֹב
הָאֵל עוֹשֶׂה עִם רוּחִי / חֶסֶד מְחַיִּים כִּי טוֹב
וּכְפָרְחִי כְּנִפְי יוֹנִים / אֶת בְּגָדֵי כְּלָאֵי שְׁנָה

החזרה המשולשת "כי טוב" בחריזה מתחברת אל 'ברכת הגומל', "שגמלני כל טוב" ואל תשובת הציבור למברך. יש להיזהר מן הנטייה הטבעית לראות בשיר זה יסודות אוטוביוגרפיים, שכן רבים הסיכויים כי השיר נכתב בידי מנדיל עבור אדם אחר, והפייטן כתב את השיר בלשון 'מדבר בעדו'.⁴ כלומר, מפי בעל הדבר, המשמש דובר בשיר. בסיום השיר הדובר מבקש על גאולת ישראל, ו'יציאת האסיר' האישי מבית האסורים הופכת לסמל לעם ישראל המבקש על הגאולה והיציאה מבור הגלות:

סֵלָה מְמָרוֹם שׁוּבָה / אֵל עִם נוֹשֵׁן בְּגִלוֹת
רִיבָה אֶת רִיבֵי רִיבָה / אֶת אוֹיְבָיו מִהָר כְּלוֹת
שׁוֹעֵי צוּרֵי הַקְּשִׁיבָה / וְדַלְהוּ נָא מִדְּלוֹת
וְאֲדוּמִים הֵם כְּשָׁנִים / אֵל תִּזְכּוֹר הֵן הַבֵּט נָא

לְעֵד עוֹן אֵל תִּזְכּוֹר / אֶתְּהָ אֵל נוֹשֵׂא עוֹן
אֶתְּהָ עַל פְּשַׁע תַּעֲבֹר / וּתְנַקֶּה מַחֲטָא וְאוֹן
עִם קְנִיַת אֵל תִּמְכּוֹר / זוּ וּלְפָנֶיךָ יִכּוֹן
זוֹכֵר אֲבוֹת רְאוּשׁוֹנִים / שׁוֹמֵעַ אֵל הָרְנָה

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:
<http://www1.biu.ac.il/parasha2>
כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן
יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

4 על דרך זו בסגנון העברי לדורותיו ראו: מירסקי, סגנון עברי, ירושלים תשנ"ט, עמ' 109-122.

ביום, את הסערה בלב ים, את תפילתו ואת דברי התודה והשבח. כך בשיר:

לֶךְ נַפְשִׁי בְּטוֹחָהּ אוֹ חֲרָדָה / לֶךְ מִשְׁתַּחֲוֶה תָּמִיד
וּמוֹדָה!
בְּךָ אֲשַׁמַּח בְּיוֹם אָנַע וְאָנֹד / וְלֶךְ אוֹדָה בְּכָל נִיעָה
וּנִידָה.³

כבר בפתיחת השיר הוא מזהה את טלטולי הגוף באנייה המתנוודדת, כתנועות של השתחויה ותודה לקב"ה. התודה בשיר הזו אינה רק על ההצלה הסופית, אלא הוא מודה לקב"ה גם על טלטולי הדרך המקרבים אותו למחוז חפצו.

בכתבי היד רשומה כתובת בערבית-יהודית, וזה תרגומה: "ואמר על גאות הים ונוראותיו, ועל התשוקה לבני ביתו (בדרכו לארץ ישראל)". הכתובת מכוונת אותנו לתוכן השיר, שכולו פנייה לקב"ה הפותחת במילה "לך", והיא חוזרת גם בראש הסוגרים של שני בתי הפתיחה. החזרה היא אפוא אמצעי סגנוני חשוב הבא להדגיש תלות מוחלטת בנמען. חזרה משמעותית נוספת היא בפעלים "מודה" ו"אודה", המכוונים, למעשה, את מהלך השיר. שכן, הטורים הבאים מתארים את הקשיים והסכנות שעליהם הוא מודה לקב"ה, ומתחבר אליו בסדרת פעלים של תלות, תפילה והודאה: בטוחה, חרדה, משתחויה, מודה, אשמח, אודה. כל קשיי הדרך נראים בעיניו קלי ערך לעומת המטרה העליונה – להתקרב אל מקום השכינה.

וְנִקַּל זֹאת לְנִגַּד אֶהְבֶּתְךָ / עֲדֵי אָבָא שְׁעָרֶיךָ בְּתוֹדָה,
וְאֶגֹּר שָׁם וְאֶחָשֵׁב אֶת-לִבִּי / עָלַי מִזְבַּחַךְ עוֹלָה
עֲקוּדָה,
וְאֶתֵּן אֶת קְבוּרָתִי בְּאַרְצְךָ / לְמַעַן תִּהְיֶה לִי שָׁם
לְעֵדָה.

התודה מקיפה את השיר כולו, אך מלבד התודה של 'יורדי הים' הוא נודר להגיש את לבבו לעולה עקודה, כליל לאשים. את הסיום המיוחד הזה מובילים שני שיבוצים: הראשון – "עדי אבוא שעריך בתודה" (מתוך תה' ק:ד) הוא מזמור התודה, והוא משלים ומתלווה אל התודה המתחייבת מעצם הירידה אל הים. השיבוץ הנוסף מסיים את השיר: "למען תהיה לי שם לעדה", שיבוץ בשינוי מבר' כא:ל. עיקר עניינו של פסוק זה להציב עדות של קניין שלם בארץ ישראל.

כנגד שירי ההודאה ל'חולה שנתרפא' ול'יורדי הים', מעטים הם הפיוטים הבאים להודות על 'יציאה מבית האסורים'. אפשר שמחמת הבושה בעצם הכליאה, ואפשר משום שכליאה בבית הסוהר הייתה כרוכה בהלשנה או בדברי עלילה. אחד משירי ההודיה האלה, שיר מפורט המעלה את תחושתו של הנכלא ללא עוול בכפו, הוא השיר "אבא בגבורות אל", שכתב המשורר מנדיל אבי זמרה, בן הדור השני למגורשי ספרד (מרוקו

3 ח' שירמן, השירה העברית בספרד ובפרובאנס, א-ד, ירושלים תשכ"א, ב, עמ' 502-503.